

УДК 025.5:004.77

Наталія Автономова,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ЕВОЛЮЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕК У ПЕРІОД ПЕРЕХОДУ ДО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджуються еволюційні зміни інформаційної функції бібліотек під впливом сучасних трансформаційних перетворень суспільства. Розглядається еволюція поглядів дослідників на інформаційну функцію, у зв'язку з її трансформаційними змінами.

Ключові слова: інформаційна функція бібліотек, сучасні електронні технології, бібліотечний сервіс, інформаційна діяльність, інформаційні продукти.

Пріоритетність у реалізації тих або інших функцій бібліотеки обумовлюється соціокультурними, економічними, політичними й технологічними перетвореннями, що супроводжують процес розвитку суспільства. У зв'язку з цим бібліотека як соціальний інститут реагує на еволюцію процесів у суспільстві вдосконаленням форм і методів своєї діяльності. Сьогодні в умовах становлення інформаційного суспільства пріоритетного значення набуває інформаційна функція бібліотек (ІФБ). Як справедливо зазначає Р. Мотульський, перегляд ставлення до інформаційної функції бібліотек пов'язаний з пошуком місця і ролі бібліотек в інформаційній сфері, перспективами інтеграції бібліотек з іншими інформаційними установами в інформаційну інфраструктуру суспільства, переходом від стриманої конфронтації між бібліотечною співдружністю та інформаційною сферою у визнанні важливості інформатизації бібліотек, творчому осмисленню досвіду зарубіжних колег, який би допоміг підготуватися до переходу в інформаційне суспільство з найменшими економічними затратами [10]. Зазначені тенденції ставлять перед бібліотеками завдання переосмислити та якісно змінити свою діяльність, функціонування якої завжди було пов'язане зі збором, зберіганням і наданням доступу до інформації, накопиченої людством.

Реалізація ІФБ пов'язується дослідниками з проведенням бібліотеками інформаційної діяльності, яка в теоретичних працях початку ХХ ст. визначалася як «інформаційне обслуговування», «інформаційно-

бібліографічне обслуговування», «довідково-бібліографічна діяльність» [2, 7, 8]. При цьому традиційно одним із завдань інформаційної функції разом з веденням каталогів, довідково-бібліографічним обслуговуванням, складанням бібліографічних списків, проведенням масових інформаційних заходів було інформування про фонди бібліотек.

Ускладнення суспільно-практичної діяльності, процеси інформатизації разом з технологічним прогресом у сфері комунікацій і, як наслідок, дедалі зростаючий лавиноподібний потік документів та інформації вплинули на форми й методи реалізації ІФБ, її «розширення» не тільки в частині інформування про склад і стан бібліотечних фондів, а й, як зазначає Г. Юдіна, задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом їх орієнтування в документних інформаційних потоках за допомогою різних видів інформаційно-аналітичної діяльності, суттю якої є інтелектуальна обробка інформації [13].

Гостра необхідність в якісних і «зручних» традиційних інформаційних бібліотечних послугах, пов'язаних з орієнтуванням користувачів у документних інформаційних потоках в електронному середовищі і, як наслідок, активне залучення в бібліотечну практику сучасних електронних технологій та Інтернету, які сприяли, по-перше, виникненню нових видів інформаційної роботи, по-друге, змінам у сервісному обслуговуванні користувачів, зумовили еволюційні зміни ІФБ на двох взаємопов'язаних рівнях: як частину розумової праці, що містить операції з аналізу, переробки, згортання, перетворення інформації зі збереженням її семантики, та інформаційне обслуговування (сервіс) – галузь професійної діяльності, основними складовими якої є процеси збору інформації, систематизації, зберігання, організації доступу до неї.

Дослідження еволюційних змін ІФБ базується на загальноприйнятій періодизації інформаційно-бібліотечної діяльності, згідно з якою розвиток і реалізація будь-якої функції бібліотек, зокрема й ІФБ, як правило, пов'язується дослідниками з технологічним рівнем розвитку суспільства. Так, зокрема, деякі дослідники [6, 3] виокремлюють три етапи розвитку бібліотечно-інформаційної роботи: друккарський, друкарський і період електронних інформаційних технологій та Інтернету. Період 90-х років ХХ – початок ХХІ ст., який характеризується масовим упровадженням і використанням електронних інформаційних технологій, засобів телекомунікаційного зв'язку, ІКТ та Інтернету, визначається як третій етап еволюційного розвитку інформаційно-бібліотечної діяльності.

Пожавлення інтересу до ІФБ у цей період було обумовлено, по-перше, можливостями, які привнесли в усі сфери життя електронні способи

обробки, зберігання і поширення інформації, що створило можливості для вільного доступу до інформаційних документних потоків у будь-який час з будь-якого робочого місця; лавиноподібним зростанням обсягу електронної продукції (повнотекстових БД, журналів, довідників, енциклопедій, навчальних посібників на компакт-дисках) і мережевим доступом до неї; новими технологіями передавання інформації на основі використання телекомунікаційних засобів зв'язку й ІКТ, зростанням кількості користувачів, які мали персональний комп'ютер, підключений до Інтернету (дистанційні користувачі) тощо. Усе це сприяло зміні технології інформаційного обміну і взаємодії між усіма його учасниками.

По-друге, нова соціально-політична ситуація, що склалася в Україні на початку 90-х років ХХ ст., процеси модернізації суспільства привели до змін у його структурі – появи нових соціальних груп з їхніми специфічними інформаційними потребами. Ці тенденції якісно вплинули на характер діяльності й принципи функціонування бібліотек. В умовах постійної модернізації соціальної системи питання про статус бібліотечних структур набуло актуальності. І в цьому випадку важливою була як технічна модернізація бібліотек, так і оптимізація вибору подальшого шляху їх розвитку з одночасним збереженням їхніх сутнісних характеристик. Як перспективний напрям розвитку більшістю вітчизняних фахівців розглядалася інтеграція бібліотеки з іншими інформаційними установами в інформаційну інфраструктуру суспільства на основі виділення інформаційної функції як сутнісної для бібліотек.

Відзначені тенденції значно розширили й змінили погляди науковців на інформаційну функцію бібліотек. Якщо до 90-х років ХХ ст. ІФБ розглядалася з позицій соціального призначення бібліотек в ідеологічному й культурологічному аспектах і задоволення інформаційних потреб населення у творах друку [9, 13], то надалі її дослідження пов'язувалися зі змінами в інформаційній діяльності бібліотек, викликаними впровадженням у бібліотечну практику інформаційних технологій і новими запитамі суспільства.

Так, на початку 90-х років ХХ ст. дослідники, спираючись на той факт, що інформаційна функція споконвічно була властива бібліотеці як інформаційній установі, намагалися довести її першорядну роль. Основу теоретичних публікацій цього періоду становили праці М. Акіліної, А. Ванеєва, Н. Жадько, Р. Карташова, Т. Каратигіна, О. Лаврик, І. Моргенштерна, Е. Селіверстової, В. Скворцова, Р. Слободяника, Ю. Столярова, Н. Тюліної та ін. У своїх роботах зазначені науковці намагаються кожен по-своєму визначити призначення інформаційної функції сучасної

бібліотеки, окреслити форми її реалізації, трактувати зміст, характеризуючи її при цьому як «головну», «сутнісну», «пріоритетну», «домінуючу», «онтологічну» для бібліотек інформаційного суспільства. При цьому вони, як і раніше, не мають загального погляду щодо визначення її змісту: збір, систематизація, зберігання і організація доступу до інформації [7], забезпечення механізму соціальної комунікації [5], надання інформації про наявність, місцезнаходження необхідних користувачу документів і правила користування бібліотекою в спектрі пропонованих нею послуг [11], підготовка інформаційних продуктів і послуг [12] тощо.

Проте незважаючи на розбіжності в трактуванні змісту інформаційної функції, з визначенням її ролі як «пріоритетної» дослідники здійснюють пошук нових форм і напрямів інформаційної діяльності бібліотек, інноваційних методів роботи, які базуються на використанні нових інформаційних технологій, що зміщує акценти в теоретичних дослідженнях ІФБ. Основна увага теоретиків зміщується на два аспекти еволюційного розвитку інформаційної функції, що реалізується під впливом нових електронних інформаційних технологій та Інтернету. Перший з них умовно можна назвати *організаційно-управлінським*. Він базується на процесах збору інформації, систематизації, зберігання та організації доступу до неї і пов'язаний зі змінами в традиційних видах інформаційно-бібліотечної роботи, у першу чергу в довідково-бібліотечному обслуговуванні (ДБО), зокрема в довідково-бібліографічному апараті (ДБА), у процесах комплектування і каталогізації бібліотек. Такі зміни обумовлені значним збільшенням обсягу електронних ресурсів, представлених в Інтернеті, електронних каталогів інших бібліотек, бібліографічних баз даних та інших джерел інформації; простотою в роботі з електронними джерелами інформації, які змінили методику проведення інформаційної діяльності, ставши основою дистанційного інформування, а також активним використанням у бібліотечній практиці можливостей автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС).

Використання АБІС пов'язується дослідниками з процесами акумуляції, консолідації, керування інформацією, інтеграцією інформаційного бібліотечного ресурсу у світовий інформаційний і культурний простір, кооперацією бібліотек тощо. Ці питання широко висвітлені в працях А. Ванеєва, Р. Гіляревського, Р. Дворкіної, І. Слепова, Т. Кузнецової, О. Лаврик, Т. Мельникової, І. Моргенштерна, Е. Соболевої, Я. Шрайберга та ін.

Ефективність використання АБІС бачиться теоретиками в перетворенні бібліотеки на центр консолідації інформації, який зможе об'єднати фізичну консолідацію інформації, тобто реальну кумуляцію інфор-

мації в одному місці, з її логічною консолідацією – інформація фізично розрізнена, проте з погляду користувача вона міститься в одному сховищі, має загальний каталог і одноманітний доступ до неї. Таким чином, завдання сучасної бібліотеки, об'єднавши ці два рівні в один, забезпечити всебічний доступ користувача до інформаційного масиву й багаторівневий контакт з ним. Рішення цього завдання можливе за умови реалізації процесу кооперації фондів бібліотек.

Об'єднання фондів бібліотек акумулює розрізнену інформацію за загальним каталогом і надає можливість вільного доступу до неї в будь-який час і з будь-якого робочого місця. Консолідація інформації та обумовлена нею кооперація дає змогу бібліотеці на якісно новому рівні реалізовувати практичні завдання, які полягають у впровадженні національних форматів і правил каталогізації, довідково-бібліографічного обслуговування, автоматизованої каталогізації, створенні електронних бібліотек, МБА, створенні зведеного каталогу бібліотек, наданні доступу до бібліотечних інформаційних ресурсів як окремої країни, так і світових у цілому. Крім того, перспективність використання АБІС пов'язується теоретиками бібліотечної справи з процесом інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів як наукових бібліотек, так і бібліотечно-інформаційної системи України в цілому в науковий, суспільний і культурний світовий простір, що, на думку більшості дослідників, потребує першочергової уваги на сучасному етапі проведення інформаційної діяльності бібліотек.

Процес еволюційних змін ІФБ безпосередньо пов'язаний з дослідженням дистанційних користувачів, так званих користувачів автоматизованих бібліотечних систем, з погляду їхньої технологічної підготовленості до роботи в автоматизованих системах, рівня їхньої інформаційної культури, потреб у послугах тощо. При цьому метою цих досліджень, які базуються на вивченні дистанційних користувачів, стають зміни в інформаційному обслуговуванні. Такі зміни знаходять своє відображення в концепції сервісного підходу, в основі якої лежить ідея про створення і надання бібліотеками власного інформаційного продукту для задоволення спеціальних запитів користувачів. Особливо це стало характерним для національних наукових бібліотек, які мають багату ресурсну й кадрову базу, більш оперативно реагують на зміни інформаційних потреб користувачів, упроваджують і надають нові види інформаційних продуктів і послуг тощо. Концепція сервісного обслуговування розробляється, зокрема, у працях І. Андрєєва, Д. Блюменау, В. Брежневої, Р. Дворкіної, В. Ключєва, Т. Кузнецової, В. Мінкіної, І. Моргенштерна, І. Пілко, Я. Шрайберга та ін.

Відзначені дослідниками суть, форми й методи сервісного обслуговування розглядаються в основному з погляду надання необхідної користувачу інформації за допомогою фактографічного або концептографічного обслуговування, яке передбачає створення власної вторинної інтелектуальної продукції бібліотеками. Йдеться не просто про створення електронних копій існуючих у фондах бібліотек документних ресурсів, а про комплектування цих фондів новою знанневою інформацією. Тобто мається на увазі виробництво бібліотекою власної інформаційної продукції, синтезованої з інформаційних масивів, що є в бібліотечних фондах, за принципом «інформація – на базі інформації», і яка є сьогодні затребуваною як з боку вітчизняних, так і зарубіжних управлінських політичних, економічних, бізнес-структур [1]. У цьому проявляється другий – змістовний аспект еволюції ІФБ, пов'язаний з виникненням інноваційних форм і методів проведення інформаційної діяльності, яка направлена на задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом їх орієнтування в документних інформаційних потоках за допомогою різних видів інформаційно-аналітичної діяльності, суттю якої є інтелектуальна обробка інформації.

Цей аспект еволюції ІФБ базується на операціях аналізу, переробки, згортання, перетворення інформації зі збереженням її семантики, реалізується через здійснення інформаційно-аналітичної діяльності й направлений на змістовне розкриття фондів наукових бібліотек і всесвітнього електронного ресурсу, створення нової інформації (знань), її індивідуалізацію і, як наслідок, удосконалення процесів інформаційного обслуговування та інтелектуалізації інформаційної діяльності, яка направлена на якісно-змістовне перетворення інформації. При цьому аналітичний компонент в обробці інформації, у компонуванні одержаних даних і створенні нового виду бібліотечної продукції – інформаційно-аналітичної – посилюється. У зв'язку з цим бібліотечними працівниками освоюються аналітичні методи переробки інформації, що зберігають смислові фрагменти текстів документів, наприклад, інформаційні дайджести, аналітичні підбірки, огляди, бізнес-довідки, прес-кліпінги (моніторинг), реалізується комплексний підхід до вирішення інформаційних завдань, при якому замовник отримує всі необхідні інформаційно-консультативні послуги з питань, що його цікавлять.

Такий процес зумовлює зміни як у свідомості користувачів бібліотеки, так і теоретиків бібліотечної справи. Бібліотека починає розглядатися ними не як місце зберігання документного масиву, а як інформаційний центр, де, крім первинних джерел інформації, можна одержати вже

перероблену, придатну до використання інформацію – фактографічну, аналітичну, концептографічну. Отже, аналітичні завдання, посилення інтелектуальної складової інформаційного виробництва впливають на проведення бібліотекою інформаційної діяльності, трансформують її і стають тим якісним переходом, який може забезпечити перспективність функціонування бібліотеки в майбутньому. При цьому якісно здійснити такий перехід бібліотеки можуть через розширення і трансформацію своїх соціальних функцій, зокрема й інформаційної, завданням якої дедалі частіше стає кількісне перетворення інформації (інформаційне згортання – бібліографування, анотування, реферування; консолідація великих інформаційних масивів у вигляді баз і банків даних), її структурне перетворення (систематизація, предметизація тощо) і синтез нового знання. Такі тенденції дають підстави говорити про трансформацію інформаційної функції в інформаційно-аналітичну, яка, на думку Н. Слядньової, виконуватиме в першу чергу «завдання якісно-змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому плані з науковою (виробництво нового знання) й управлінською (розроблення варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю» [4].

Аналіз зазначених тенденцій дає підстави для висновку про те, що функціональна роль бібліотеки сьогодні визначається в першу чергу її можливостями щодо акумуляції, обробки й поширення в часі й просторі оброблених масивів інформації, створення, власне, на базі обробленої інформації нового знання, яке презентується бібліотеками за допомогою власної інформаційно-аналітичної продукції і спрямоване на змістовне розкриття бібліотечних фондів. Суспільна затребуваність у новому знанні визначає напрям зміни акцентів в еволюційному розвитку ІФБ. Реалізація бібліотекою інформаційної функції, яка базується на застосуванні сучасних інформаційних технологій, надає бібліотечним установам статус рівноправного партнера інших соціальних структур у побудові інформаційного суспільства, у створенні інформаційного потенціалу країни, удосконалюючи при цьому традиційні види обслуговування. Тобто бібліотеки встають на якісно новий рівень розвитку – зберігаючи традиційні функції хранителів наукової інформації і виступаючи в ролі творців власних інформаційних ресурсів.

Список використаної літератури

1. *Акилина М. И.* Информационная функция как понятие / М. И. Акилина // Библиотека. – 1999. – № 10. – С. 30–32.

2. *Берсенева И.* Информационно-библиографическая работа библиотеки / И. Берсенева // Красный библиотекарь. – 1939. – № 7. – С. 24–28.
3. *Дворкина Г. Я.* Основные этапы библиотечно-информационной деятельности / Г. Я. Дворкина // 14-я Международная конференция «Крым 2007», «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса», Судак (9–17 июня, 2007). – Г., 2007. – С. 765–769.
4. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 248 с.
5. *Жадько Н. В.* Статус и функции библиотеки / Н. В. Жадько // Науч. и техн. б-ки. – 1994. – № 3. – С. 3–12.
6. *Карасик З.* Информационное обслуживание учреждений и предприятий (Организация специальных библиотек) / З. Карасик ; под. ред. Л. А. Бызова и А. Д. Эйхенгольца. – М. : Техника управления, 1992. – 88 с.
7. *Каратыгина Т. Ф.* Становление социальных функций технических библиотек / Т. Ф. Каратыгина // Советское библиотековедение. – 1981. – № 1. – С. 29.
8. *Карклина Н. И.* Как вести информационно-библиографическую работу в библиотеке / Н. И. Карклина // Красный библиотекарь. – 1936. – № 11. – С. 80–84.
9. *Лаврик О. Л.* Академические библиотеки: перспективы развития в электронной среде / О. Л. Лаврик // Библиотековедение. – 2003. – № 5. – С. 40–49.
10. *Мотульский Р. С.* Общее библиотековедение: учеб. пособие для вузов / Р. С. Мотульский. – М. : ЛИБЕРИЯ, 2004. – 224 с.
11. *Столяров Ю. Н.* О сущностных функциях библиотеки / Ю. Н. Столяров // Библиотековедение. – 1994. – № 5. – С. 3.
12. *Тюлина Н. И.* Информационная функция библиотек / Н. И. Тюлина // Библиотековедение. – 1993. – № 1. – С. 3–10.
13. *Юдина И. Г.* Информационная функция библиотеки в теории и практике библиотечного дела : автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. Г. Юдина ; ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2010. – 22 с.